زمانی شیعری پەشێو

شاخەوان فەرهاد مەحەمەد

بڕبڕەی پشتی ئەدەب زمانە، زمان وەکو بوونێکی کۆمەڵایەتی لای هەموو کەسێک بەکاردێت و ئەو دەورەی زمان دەیگێڕێت و دەیبینێت لە خزمەتکردنی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیدا، هیچ شتێکی دی بەم شێوەیە ئەو ڕۆڵە نابینێت، زمان لە هەر بوارێک لە بوارەکانی ژیاندا بەکارهێنان و تایبەتمەندی خۆی هەیە، کە هەر چین و توێژێک بە گوێرەی پێویستی ژیانی و ئەو ئیشوکارەی کە جێبەجێی دەکات بەکاری دێنێت، بۆ نموونە (لە شیعردا، ڕوویەکی تایبەتی وەردەگرێت، ئەرکی شاعیر لێرەدا بەرزکردنەوەی زمانە لە شێوازە گشتییەکەی و گۆڕینی بۆ دەنگی تایبەتی، ئەمەش لە ڕێگای بینین و بەهرەیەکی تایبەتی خۆرسکەوە دایدەنێت و ڕێکی دەخات، لە دەوڵەمەنترین شێوەی کار- کارادا، بۆ ئەوەی باشترین بەرهەمی لە ڕووی واتا و دەنگ و پێوەندی بنیادنان و ئاوازەکان بە دەستەوە بدات)(١) جا لێرەدا شاعیر لە ڕێگای زمانە شیعرییەکەیەوە دەنگی تایبەت بە خۆی پەیدا دەکات و ئەزموونی شیعریی لەو ڕێگەیەوە نەشونما دەکات و زمان لە شیعردا ڕۆڵێکی دووانەیی دەبینێت، جگە لە شێوازە زمانییەکەی، ڕیتمیش بە شیعر دەبەخشێت، هەروا زمانی شیعریی نەتەوەیەتی.گرنگیدان بە زمانی شیعر و جیاکردنەوەی لە زمانی ئاسایی خەڵک و دەستنیشان کردنی خەسڵەتە تایبەتییەکانی، کارێکە هەر لە کۆنەوە لەلایەن شاعیرانەوە پەیڕەو کراوە، بگرە لای فەیلەسووفەکانیش حسێبی بۆ کراوە.. زمانی شیعر ئازادە، شاعیر بە ئارەزووی خۆی و بەپێی پێویستی ئەو بابەتەی کە دەیەوێت باسی دەکات و وشەکانی بەکاردێنێت، بۆیە زمانێکی هونەرییە، دەبێت بەرگێکی هێما بۆ کراوی هەبێت و ئەو هێمایانە واتای تایبەتی

عەبدوڵڵا پەشێو

ببەخشن. کەواتە دەبێت زمانی شیعریی کۆمەڵێک خەسڵەتی زمانەوانی تایبەتی هەبێت، کە لە هەموو قۆناغ و سەردەمێک لە زمانی شیعریدا بەکاردێت و لە پێناسەیەکدا دەڵێت: (زمان بنچینەیە و کۆڵەگەی بەهێزی شیعرە، ئەو ئامرازەیە کە شاعیر هەست و سۆز و بیروبۆچوونەکانی خۆی پێ دەردەبڕێت)(٢) وشە کەرستەی خاوی دەربڕینە و کاریگەری گەورە و مەزنی لەسەر مرۆڤ هەیە، بەکارهێنانی وشە بە پێی بەکارهێنەکانیەتی، هەروا بەپێی ئەو بوارەی، کە ئەو کەسە بەکاری دێنێت و دەیگۆڕێت، لای شاعیر وەکو کەرستەیەکی ئەدەبی کۆی کردووەتەوە و لە کات و شوێنی خۆیدا بەکاری دێنێت، وشە لە شیعردا مانای فەرهەنگیی خۆی لە دەست دەدات، ئەو کاتەی شاعیر بیرۆکەیەکی تایبەتی خۆی پێ دەردەبڕێت، چونکە (وشە لە بەکارهێنانی شیعریدا بریتییە لە هێما بۆ شتەکان)(٣) ئەوەی ئێمە لێرەدا ئاماژەی پێدەکەین زمانی شیعری پەشێوە، پەشێو هەر لە سەرەتای نووسیندا وەک مرۆڤێکی ڕۆشنبیر و پێگەیشتوو و هەست کردنی بە دابڕانی نەتەوەکەی لە بواری فیکری و هونەری و کاریگەریی ڕوانگەییەکان، هەوڵی داوە بە زمانێکی کوردیی پەتی و ڕەوان شیعر بنووسێت، کە بەکارهێنانی وشە و زاراوە سووک و ساناکانی بۆ ئەو هۆکارانە دەگەڕێتەوە:

١- بە پێی ئەوەی خۆی لە زمانی سادەی خەڵکی لادێییەوە هەڵقوڵاوە، خەڵکی چەوساوەی کوردستانە و تەمەنێکی زۆری لە لادێ بەسەر بردووە، بۆیە وشە سادە و ساکارەکانی هەڵبژاردووە تا زۆرترین کەس تێی بگەن.

٢- خۆی چونکە هەڵقوڵاوی نەتەوەکەیەتی، هەوڵی داوە ئەو وشانە پیشان بدات کە لە سروشتی میللەتەکەیەوە هەڵقوڵابن و هەموو خەڵک تێیان بگەن.

٣- پەشێو وشەی تەسکی ناوچەیی بەکار نەهێناوە، بەڵکو توانیویەتی لە هەر ناوچەیەک چەند وشەیەک هەڵبژێرێت و لە بۆتەی زمانی شیعری خۆیدا بەکاریان بێنێت، ئەوەش بەیەکێک لە خاسیەتەکانی شیعری نوێی کوردی دادەنرێت.

٤- پەشێو خاوەنی تەکنیکێکی تازە و بنیادێکی نوێیە، وێنەکانی زمانی شیعریی هەڵگری وێنەی ژیان و مرۆڤ و شتەکانن و نهێنی دەق ئاشکرا دەکەن و واقیعی کۆمەڵگاکەی دەردەخەن. بۆ نموونە لە شیعری (ئۆتۆنۆمی) بەو زمان و شێوازە دەربڕینەکەی خۆی دەردەبڕێت.

(پێناسەکەی وا لای منە!
کورد کوژە، هیوا خەسێنە
دەست و دەم و پێ بە خوێنە
ڕێگایەکە نابڕێتەوە
لە نوێنەوە بەرەو سەنگەر
لە وێشەوە بەرەو نوێنە!
عەیامێکە من دەیناسم!
دێوجامەیە،
خەمە گڕووی هەزار ڕەنگە،
قوتابخانەی بێ سەوادی دەبەنگییە.
کانگای گولی و
سووزەنک و
فەڕەنگییە) (٤)

لەم شیعرەدا وشەکانی (هیوا خەسێن، نوێن، عەیام، دێوجامە، خەمە گڕوو، بێ سەواد، دەبەنگ، کانگا...) هی ناوچەی جیاجیای کوردستانن شاعیر هەمووی وەرگرتوون و لە سنووری تەسکی ناوچەیی دەریهێناون و کردوونی بە موڵکی زمانی شیعریی پەشێوانەی

خۆی.پەشێو زمانێکی سادە و ساکار و ڕەوانی هەیە، (زمانێکی بێ گرێوگۆڵی هەیە)(٥)، بۆ سادەیی و ساکاریی شاعیر ناگەڕێتەوە، بەڵکو بۆ خۆشەویستی بۆ سامانی کەلەپووریی نەتەوەکەی و بۆ دڵسۆزی بۆ زمانی کوردی دەگەڕێتەوە، لە شیعری (بۆ چیاییبیە دوورەکان) دەڵێ:

(ئەی چیاییبیە دوورەکان!
چۆن ئاگر کەسێک بگرێ،
منتان گرتووە وەک ئاگر!
هەرچەند بە تاوتر هەڵێم،
هەرچەند دوورترکەومەوە،
دەبینم بڵندترین، گەورەترن نێزیکترا)(٦)

وشەکانی (بەتاو، دوور، ئاگر، بڵند، گەورە، نێزیک..) وشەی سادە و ساکارن، بەڵام لەناو دەقە شیعرییەکەدا شوێنی شیاوی خۆیان گرتووە، مانای بەهێزیان بەخشیوە، هەروا لە شیعری (لەبەر دەرگە)دا ئەو شێوازەی پەشێو بەکاری هێناوە، شێوازێکی لیریکی ئامێزە، دەڵێت:

(شەو ڕاشکا
ئەژنۆم شل بوو،
مانگ بە تاقی ئاسمانەوە هەڵپرووکا
دەرگەکەتم لێ بکەوە،
ئەمشەو هاتووم
بۆ چنینی چەپکە نێرگزی چاوت،
بۆ نووچ دانێ،
بۆ خەونێ....تۆزە گریانێ..
لەسەر هەوری قژی خاوت)(٧)

وشەکانی (شەو، ئەژنۆ، دەرگا، ئاسمان، گریان، هەور، قژ،،) وشەی ئاسایی و ناشیعرین، بەڵام پەشێو زانایانە توانیویەتی لە شوێنی خۆیان بەکاریان بێنێت، بەمەش ئاستی شیعریی و ئەزموونی شاعیریەتی خۆی بەرەو پێش دەبات و شێوازی زمانی خۆی دەردەخات، بۆیە (شێرکۆ بێکەس) دەڵێ: (شێوازی پەشێو وەک گوڵە کێویلە سادەیە و وەک کۆتر نیان و لە تاووسە لە خۆباییبەکان نییە!)(٨) هەروا پەشێو لە شیعرەکانیدا توانیەیەتی گیانی نوێ بە وشەکانی بدات و زمانە شیعرییەکەی پێ دەوڵەمەندتر بکات، بۆ نموونە لە شیعریی (گوڵە بەڕۆژە)دا، دەڵێ:

(نیشتیمانی من
هێلانەی خۆرە
پرشنگە جارە
سەرم سەر نییە
گوڵەبەڕۆژەی هەمیشە لارە)(٩)

وشەکانی (نیشتیمان، هێلانە، خۆر، سەر، گوڵەبەڕۆژە، لار) وشەی ئاساییین، بەڵام توانیویەتی پێوەندی بەهێز لە نێوانیاندا دروست بکات، بۆ نموونە (نیشتیمان)ی بە (هێلانە)چواندووە، (هێلانەی خۆر) وشەیەکە مەودایەکی دەلالی نوێی وەرگرتووە، جارێکی کە (پرشنگە جار) کە تایبەتمەندی بە وڵاتەکەی داوە، شاعیر لەسەر شێوەی (نێرگزە جار) دایتاشیوە کە سەری دەبێتە گوڵەبەڕۆژە و هەردەم لەبەر خۆردا دەوەستێت، ئەوەش داهێنانی پەشێو دەردەخات. هەندێک جار پەشێو وشەی بێگانەی لە شیعرەکانیدا بەکارهێناوە، بۆ ئەوەی زمانە شیعرییەکەی پێ دەوڵەمەند بکات و لە هەمان کاتدا خەڵکی لە دۆزینەوەی شتی زانستی و نوێ ئاگادار بکاتەوە، وەکو لە شیعری (لەوەتی هەم خەو دەبینم)دا دەڵێ:

(جار هەیە جەنگی ئەستێران،
تشێرنۆبڵ، هەڵەبجەی وێران
دەمامکەکەی مایکڵ جاکسن،
لە شووشەدا مرۆڤ چاندن،
ئینتەرنێت و
کونتێبوونی چینی ئۆزۆن
ڕاوم دەنێن ... دەمتۆقێنن)(١٠)

چەند وشەیەکی نوێی بەکارهێناوە، وەکو (تشێرنۆبڵ، مایکڵ جاکسن، ئینتەرنێت، چینی ئۆزۆن..) ئەوانەش ئاگاداری و شارەزایی شاعیر بەدەردەخەن، کە چۆن توانیویەتی زانیاریان لەسەر کۆبکاتەوە و لە شوێنی خۆیاندا بەکاریان بێنێت، هەروەها پەشێو چەند وشەیەکی بەکارنەهاتوو، یان پشتگوێ خراوی وەرگرتووە و لە بەرگێکی تازە و بە گیانێکی نەمرانە لە دەقی شیعریی خۆیدا بەکاری هێناون، وەک لە شیعری (ئەگەر ئەم جارە بێمەوە)دا دەڵێ:

(ئەگەر ئەم جارە بێمەوە!
بەیانییان،
وەک بەرخۆلەیەکی ساوا،

لەناو قەرسیلی پاراوا،
تل دەخۆم و گیایەکی تفت تێر تێر دەجووم،
تا کفت دەبم،
پێ و بەلەکم لە شەونمی سارد هەڵدەسووم)(١١)

لێرەدا وشەی (قەرسیل، بەلەک، کفت، تفت، بەرخۆلەی ساوا...) وشەی میللی بەکارهاتوون، واتە زمانی پەشێو زمانێکی تایبەتی و ئامادەکراو نییە، هەڵقوڵاوی زمانی ئاسایی خەڵکە و زمانی قسەپێکردنی خەڵکی ئاساییە، وەکو (وردس وۆرث) دەڵێ: (باشترین زمانی شیعری ئەو زمانەیە کە خەڵک قسەی پێ دەکەن و ئەوەی دەیکاتە زمانی شیعر بریتییە لە چۆنیەتی بەکارهێنانی).(١٢)

سیفەت و تایبەتمەندییەکانی شیعری پەشێو:

١- بە زمانی کوردی پەتی دەنووسێت .

٢- هەوڵی داوە بە ڕێنووسێکی یەکگرتوو، وریایی و لێهاتوویی وشەکان لە قاڵبی جواندا بنووسێت .

٣- زمانەکەی تەڕ و ناسکە .

٤- زمانێکی سادە و ڕەوان و ئاساییە، خەڵک زوو لێی تێدەگەن، پێویست بەوە ناکات لەناو فەرهەنگەکاندا بە دوای واتای وشەکاندا بگەڕێین.

٥- لەبواری زانستی زمان شارەزایە، هەر لەنگییەک لە زمانەکەدا هەبێ زوو هەستی پێ دەکات، چارەسەری هەڵەکانی دەکات .

٦- چەند زمانێکی جیهانی بە باشی دەزانێت، بۆیە بووەتە سەرچاوەی دەوڵەمەندی فەرهەنگی شێواز و زمانە شیعرییەکەی.

پەراوێزی سەرچاوەکان:

١- عدنان حيش العوادي، لغة الشعر الحديث في العراق بين مطلع القرن العشرين والحرب العالمية الثانية.

٢- حسين عبود حميد، في الشعر العراقي الحديث .

٣- د. عزالدين اسماعيل / التفسير النفسي للأدب.

٤- عەبدوڵلا پەشێو، برووسکە چاندن .

٥- دیدار لەگەڵ شێرکۆ بێکەس، سلێمانی

٦- عەبدوڵلا پەشێو، شەو نییە خەوتان پێوە نەبینم.

٧- عەبدوڵلا پەشێو، شەو نییە خەوتان پێوە نەبینم.

٨- دیدار لەگەڵ شێرکۆ بێکەس، سلێمانی .

٩- عەبدوڵلا پەشێو، بەرەو زەردەپەڕ .

١٠- عەبدوڵلا پەشێو، بەرەو زەردەپەڕ .

١١- عەبدوڵلا پەشێو، شەو نییە خەوتان پێوە نەبینم.

١٢- د.عمر محمد الطالب / المذاهب النقدية (دراسة وتطبيق)

سەرچاوەکان:

(ا) کوردییەکان:

١- عەبدوڵلا پەشێو، برووسکە چاندن، چاپی دووەم، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، ٢٠٠١.

٢- عەبدوڵلا پەشێو، بەرەو زەردەپەڕ ، چاپی یەکەم، سوید، ٢٠٠١.

٣- عەبدوڵلا پەشێو، شەو نییە خەوتان پێوە نەبینم، چاپخانەی ئەلئەدیب ، بغداد، ١٩٨٠.

٤- دیدار لەگەڵ شێرکۆ بێکەس، سلێمانی، ٢٠٠٢/١١/١٢.

(ب) عەرەبییەکان:

١- حسين عبود حميد، في الشعر العراقي الحديث، رسالة ماجستر، جامعة البصرة، كلية الآداب، ١٩٨٤.

٢-د. عزالدين اسماعيل، التفسير النفسي للأدب، ط٤، دار العودة، بيروت، ١٩٨٨.

٣-د.عمر محمد الطالب، المذاهب النقدية (دراسة وتطبيق)، دار الكتب للطباعة والنشر، الموصل، ١٩٩٣.

٤-عدنان حيش العوادي، لغة الشعر الحديث في العراق بين مطلع العشرين والحرب العالمية الثانية، دار الحرية للطباعة والنشر، بغداد، ١٩٨٥.